

การวิเคราะห์บทบาทของปูจ่านในจังหวัดเชียงใหม่

An Analysis of the Roles of Puchan in Chiangmai Province

พระวัชระ ฤทธิรัตนากูล

Phra Watchara Lapirattanakool^๑

Received: June 09, 2024

Revised: June 24, 2024

Accepted: December 27, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องการวิเคราะห์บทบาทของปูจ่านในจังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของปูจ่านเทียบกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาล ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ปูจ่านคือมคทายกในวัดทางพุทธศาสนาในภาคเหนือ ปูจ่านจึงต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ปูจ่านมีบทบาทในด้านต่างๆ คล้ายอุบาสกในสมัยพุทธกาล ได้แก่ (๑) บทบาทด้านการถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์ (๒) บทบาทด้านการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม (๓) บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาและการสนับสนุนพระสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา (๔) บทบาทด้านการปกป้องพุทธศาสนา (๕) บทบาทด้านพิธีกรรมทางพุทธศาสนา (๖) บทบาทด้านการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน (๗) บทบาทด้านมนต์คาถา ในแต่ละบทบาทนั้นมีความเหมือนและแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเมื่อเทียบกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาล ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน แต่ถูกปรับให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน

คำสำคัญ : ปูจ่าน, บทบาท, มคทายก

Abstract

This research entitled “An Analysis of the roles of Puchan in Chiangmai Province” is aimed to analyze the roles of Puchan in the light of Upasaka (male lay Buddhists) in the Buddha’s time. This research applies

^๑ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Email: wwachirapanyo@gmail.com เบอร์โทรศัพท์ 0910033103

Buddhist Studies, Faculty of liberal Arts, Thammasat University Email:
wwachirapanyo@gmail.com Tel. +66910033103

qualitative research methodology by collecting data from books and documents related to Puchan and from in-dept interview with the Puchan of temples in Chiangmai Province Puchan is a deacon in a Buddhist temple in the northern region. He is, therefore, has the knowledge on Buddhism and Buddhist rituals. Puchan plays various roles similar to the Upasaka during the Buddha's time, that is, (1) the role in offering support to monks, (2) the role in inviting people to go to the temple and listen to Dhamma, (3) the role in propagating Buddhism and supporting monks in propagating Buddhism, (4) the role in protecting Buddhism, (5) the role in Buddhist rituals, (6) the role in giving advice to the people, (7) the role in magic spells. In general, these roles are both similar and different in different areas of Chiangmai Province and most of them are similar to those of Upasaka during the Buddha's time but has been adjusted to suit the situations in the present era.

Keywords: Puchan, Role, Deacon

๑. บทนำ

มัคนายก แปลว่า ผู้นำทาง คือผู้นำบุญ ผู้แนะนำทางบุญ ผู้ชี้ทางบุญ^๒ ในภาคกลางของประเทศไทยนั้น มัคนายก หรือเรียกอีกอย่างว่า ศาสนพิธีกร คือ ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการพิธีทางศาสนา^๓ ซึ่งมีความรอบรู้ในด้านพิธีการต่าง ๆ ทำหน้าที่ควบคุม ปฏิบัติการ จัดการ และประสานงานระหว่างผู้ร่วมปฏิบัติงานพิธีตลอดจนถึงการให้คำแนะนำ อาจเรียกว่าเป็นหัวหน้าฝ่ายฆราวาสในการประกอบพิธีต่างๆ ในล้านนาหรือภาคเหนือของประเทศไทยนั้นมีมัคนายกเช่นกัน เรียกว่า ปู่จ๋าน

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาว่า บทบาทของปู่จ๋านเป็นอย่างไรบ้างในทางพุทธศาสนาเมื่อเทียบกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาล

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือ เพื่อวิเคราะห์บทบาทของปู่จ๋านเทียบกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาล

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทของปู่จ๋านในจังหวัดเชียงใหม่” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ขอบเขตของการวิจัยจะศึกษาบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาล และบทบาทหน้าที่ของปู่จ๋าน โดยรวบรวมข้อมูลจากหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปู่จ๋าน และสัมภาษณ์ปู่จ๋านของวัดในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกจากปู่จ๋านที่มีความรู้ จำนวน ๑๒ คน

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

๔.๑ ความหมายและคุณสมบัติของปู่จ๋าน

๑. ความหมายของปู่จ๋าน

---

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

^๓ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **คู่มือศาสนาพิธีเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙.

คำว่า “ปูจ่าน” มาจากคำว่า “ปูอาจารย์” ดังคำอธิบายในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ฉบับภาคเหนือ ที่ว่า ปูอาจารย์ หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ทางด้านพุทธศาสนาและพุทธศาสนพิธี เป็นผู้ดำเนินการไหว้พระ รับศีล เวณทานหรือ การประกอบพิธีต่างๆ ทั้งในบ้านหรือในวัด^๔

๒. คุณสมบัติของปูจ่าน

คุณสมบัติของปูจ่านนั้นโดยหลักๆแล้วต้องเป็นผู้ที่เคยอุปสมบทมาแล้ว และได้ทำการลาสิกขา หรือที่เรียกว่า หนาน การผ่านการอุปสมบทยอมทราบระเบียบวินัย และเข้าใจพระสงฆ์เป็นอย่างดี จึงทำให้การปฏิบัติงานสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสงฆ์ มีความรู้เข้าใจในศาสนพิธี เป็นที่เคารพนับถือของชนในกลุ่มศรัทธาชาวบ้าน เป็นผู้ที่มีศีลธรรมอันดีงาม^๕

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันคุณสมบัติของผู้จะเป็นปูจ่านมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนปูจ่านที่มีคุณสมบัติตามประเพณีดั้งเดิม จนเกิดความพยายามแก้ปัญหาดังกล่าว เช่น มูลนิธิพระบรมธาตุดอยสุเทพ สมาคมสหธรรมเชียงใหม่ ได้จัดโครงการอบรม ผู้นำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาล้านนา (ปูอาจารย์วัด)^๖ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาล้านนาไทยให้แก่พระสงฆ์ มัคทายก และพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ภาคเหนือ โดยทั้งนี้คุณสมบัติของการเข้ารับการอบรมในโครงการนี้ ไม่จำกัด ไม่ว่าจะเป็นเพศหญิง หรือเพศชาย จะผ่านการอุปสมบทมาแล้วหรือไม่ (เป็นหนาน) จึงทำให้ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นปูจ่าน หนาน น้อย คนดิบ (ผู้ที่ยังไม่ผ่านบวช) รวมถึงกระทั่งแม่ชี สตรีด้วย

๔.๒ บทบาทของปูจ่านในจังหวัดเชียงใหม่

จากการสัมภาษณ์ปูจ่านในเขตจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปูจ่านมีบทบาทดังต่อไปนี้

๑. บทบาทด้านการถวายความอุปภัมภ์พระสงฆ์

ในบทบาทด้านนี้จะเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของปูจ่านในการถวายภัตตาหารสิ่งของอุปโภค และการสร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุ จากการสัมภาษณ์ พบว่า ปูจ่านหลายคนได้นำภัตตาหารไปรวมใส่บาตรในทุกวันพระหรือวันที่มีการทำบุญประเพณีต่างๆ แต่ปูจ่านบางคนมีความคิดเห็นว่า ปูจ่านมีหน้าที่ที่ต้องนำในการถวายภัตตาหาร (การโอกาสเวณทาน) ส่วนเรื่องการนำภัตตาหารมารวมถวายด้วยเป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ใช่หน้าที่ของปูจ่าน ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

^๔ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, (กรุงเทพ : บริษัท สยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๙๓๒-๓๙๓๓.

^๕ วันชัย พลเมืองดี, สืบสานปูอาจารย์มรรคนายก, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา), หน้า ๔-๕.

^๖ สัมภาษณ์วัลลภ นามวงศ์พรหม, (วัดโลกโมฬี, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗)

สนั่น ธรรมธิ^๗ กล่าวว่า หน้าที่ปุ่จ่านคือผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ เป็นตัวแทนของพิธีกรรม คำกล่าวต่างๆ ที่ชาวบ้านไม่สามารถทำเองได้ เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านต้องทำมาหากิน ปู่จ่านเองก็ต้องมีความรู้ มีความสามารถ มีความน่าศรัทธา ปู่จ่านต้องมีส่วนร่วมในการถวายภัตตาหาร ในฐานะเป็นเฉพาะผู้นำกล่าวคำกล่าวต่างๆ

ศิริพงศ์ วงศ์ไชย^๘ กล่าวว่า ปู่จ่านควรต้องใส่บาตร ใส่ขันข้าวตอกดอกไม้ รวมถึงเป็นผู้นำในด้านพิธีกรรมทางศาสนา ไหว้พระ รับศีลนำกินนำทาน ปู่จ่านเองก็ต้องนำอาหารไปถวายด้วย เพราะจะต้องเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน ว่าจะต้องทำอย่างไร ให้คำแนะนำต่าง ใส่ขันท้าวทั้งสี่ใส่อย่างไร ใส่แก้วทั้งสามใส่อย่างไร

ศรีเลา เกษพรหม^๙ กล่าวว่า ปู่จ่านไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวกับการถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ ปู่จ่านมีหน้าที่ในด้านพิธีกรรมกล่าวคำถวายทานมากกว่า

ส่วนบทบาทในการสร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุต่างๆ ในวัด แม้ปู่จ่านจะมีส่วนร่วมในการสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุอื่นๆ ภายในวัด แต่ปู่จ่านแต่ละคนมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไป ปู่จ่านบางคนเห็นว่า ไม่ใช่บทบาทหน้าที่ของปู่จ่าน ปู่จ่านบางคนเห็นว่า เป็นบทบาทหน้าที่ของปู่จ่าน ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

วัลลภ นามวงศ์พรหม^{๑๐} กล่าวว่า ได้กล่าวว่าปู่จ่านไม่มีส่วนร่วมในการก่อสร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุ เพียงแต่ปู่จ่านมีหน้าที่ในการให้คำปรึกษา เพราะเป็นคนใกล้ชิด สามารถให้คำปรึกษาได้ แต่ปู่จ่านบางคนเป็นช่างมาก่อน ก็อาจมีส่วนร่วมในการก่อสร้างได้ แต่ไม่ใช่บทบาทโดยตรง เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสและไวยาวัจกร

ศรีเลา เกษพรหม^{๑๑} กล่าวว่า ปู่จ่านเป็นที่ปรึกษาในการก่อสร้าง ในการก่อสร้างภายในวัดต้องประกอบเจ้าอาวาส ปู่จ่าน และผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ร่วมตัดสินใจในการก่อสร้าง

มานพ ปิยวงศ์^{๑๒} กล่าวว่า ปู่จ่านต้องร่วมคิด ร่วมสร้าง ปรึกษาหารือกัน ทางล้านนาจะให้เกียรติปู่จ่านเป็นหนึ่งในคณะกรรมการวัดด้วย

๒. บทบาทด้านการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า แม้ปู่จ่านจะช่วยชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรมหรือร่วมทำบุญอื่นๆ แต่ปู่จ่านจะมีความเห็นต่างกันอยู่บ้างในเรื่องการมองว่า การชักชวนคนเข้าวัดฟัง

^๗ สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ, (วัดแชแข้ง, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^๘ สัมภาษณ์ศิริพงศ์ วงศ์ไชย, (วัดป่าเปา, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^๙ สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม, (วัดไชยสถาน, ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๐} สัมภาษณ์วัลลภ นามวงศ์พรหม, (วัดโลกโมฬี, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๑} สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม, (วัดไชยสถาน, ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๒} สัมภาษณ์มานพ ปิยวงศ์, (วัดดัดภัย, ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗)

ธรรมเป็นบทบาทของปูจ่านหรือไม่ และมีความเห็นต่างกันในเรื่องการเป็นโฆษกในงานวัด ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

สนั่น ธรรมธิ^{๑๓} กล่าวว่า เป็นบทบาทหน้าที่ของปูจ่าน ปูจ่านนอกจากจะทำพิธีทางศาสนาแล้วยังต้องช่วยเจ้าอาวาสประชาสัมพันธ์กิจกรรมภายในวัดด้วย คอยชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม ชาวบ้านบางคนไม่ทราบว่ามีการจัดกิจกรรมภายในวัด จึงควรเป็นหน้าที่ของปูจ่านที่ต้องทำ แต่ปูจ่านบางคนอาจจะทำแต่หน้าที่เวรต่านอย่างเดียว ซึ่งไม่เหมาะสมกับการเป็นปูจ่าน ปูจ่านต้องเผยแผ่กิจกรรมทางศาสนาด้วย

มานพ ปิยวงศ์^{๑๔} กล่าวว่า เป็นหน้าที่ของปูจ่าน ชักชวนศรัทธาญาติโยมที่มาท่องเที่ยวภายในวัด เป็นพิธีกรในการประชาสัมพันธ์เรียกให้มาทำบุญภายในวัด เพราะเป็นวัดที่อยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาวัดเป็นจำนวนมาก หน้าที่การเป็นโฆษกนี้จึงให้ปูจ่านเป็นผู้ทำ เพราะถือว่ามีความรู้ ความสามารถในการพูดได้ดีกว่า ทั้งเจ้าอาวาส หรือโฆษกทั่วไป

ทองทิพย์ สิทธิชัย^{๑๕} กล่าวว่า เป็นหน้าที่ของปูจ่าน ปูจ่านจะเป็นโฆษกประกาศชักชวนชาวบ้าน ให้มาใส่บาตรช่วงเช้า ทั้งก่อนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนเสียงประกาศตามหมู่บ้านเป็นหน้าที่เจ้าอาวาส หรือผู้ใหญ่บ้านมากกว่า

๓. บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาและการสนับสนุนพระสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา

พบว่า ปูจ่านบางคนได้ทำบทบาทการเผยแผ่พุทธศาสนา แต่บางคนไม่ได้ทำเพราะเห็นว่าบทบาทนี้เป็นบทบาทหรือหน้าที่ของพระสงฆ์หรือเพราะตนเองไม่มีความรู้มากพอที่จะทำบทบาทนี้ ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

ศิริพงศ์ วงศ์ไชย^{๑๖} กล่าวว่า ในบทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา เป็นหน้าที่ทั้งพระสงฆ์และปูจ่าน ทางด้านปูจ่านซึ่งผ่านการบวชมาแล้ว จึงมีความรู้ทางด้านพุทธศาสนา อีกทั้งจากอาชีพเดิมที่เคยเป็นอาจารย์สอนอยู่ จึงทำให้เปิดสอนอบรมให้ความรู้ทั้งทางคำว้า (บทกลอนของชาวล้านนา) และการเขียนอักษรล้านนาด้วย

พรหมมา เตมีชีวิ^{๑๗} กล่าวว่า บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา ตนเองไม่ได้เป็นอาจารย์มาก่อน และไม่มีความสามารถพอที่จะไปถ่ายทอดความรู้ได้ เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ไม่ใช่หน้าที่ของปูจ่าน แต่ปูจ่านไปช่วยแนะนำได้

^{๑๓} สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ, (วัดแช่ข้าง, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๔} สัมภาษณ์มานพ ปิยวงศ์, (วัดดับภัย, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๕} สัมภาษณ์ทองทิพย์ สิทธิชัย, (วัดข้างคำ, ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๖} สัมภาษณ์ศิริพงศ์ วงศ์ไชย, (วัดป่าเปา, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๗} สัมภาษณ์พรหมมา เตมีชีวิ, (วัดโป่งน้ำร้อน, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๗)

สวัสดี เจริญจะชิล^{๑๘} กล่าวว่า บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา ไม่ได้บรรยายธรรมด้วยตัวเองเลย ส่วนมากเป็นหน้าที่ทางพระสงฆ์ การบรรยายธรรมเป็นหน้าที่ทางพระสงฆ์มากกว่า เราเป็นฆราวาสไม่ล้ำเส้นหน้าที่ของสงฆ์ เราควรช่วยสนับสนุนพระสงฆ์ในการเผยแผ่การบรรยายธรรม

๔. บทบาทในด้านการปกป้องพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ปู่จ่านบางคนได้ทำบทบาทนี้ แต่บางคนไม่ได้ทำ เพราะมีความเห็นต่างกัน เช่น บางคนเห็นว่า การตรวจสอบพฤติกรรมของพระสงฆ์และดำเนินการเมื่อเกิดอธิกรณ์หรือการทำผิดของพระสงฆ์ในวัดเป็นหน้าที่ของปู่จ่าน แต่บางคนมองว่า ไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่าน อย่างไรก็ตาม ส่วนมากเห็นพ้องกันว่า ปู่จ่านไม่มีอำนาจตัดสินเมื่อเกิดอธิกรณ์ในวัด ทำได้อย่างมากแค่ช่วยประสานงานและทำความเข้าใจกับชาวบ้าน ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

สนั่น ธรรมธิ^{๑๙} กล่าวว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว ปู่จ่านสามารถเข้าไปช่วยเหลือ แต่ไม่ไปบงการ เพราะเป็นเรื่องของคณะสงฆ์ เป็นเรื่องภายใน ปู่จ่านจะต้องเป็นผู้ประสานในการอธิบายให้ชาวบ้านรับทราบ ถ้าเห็นเรื่องที่ทางสงฆ์ทำไม่ถูกต้อง ปู่จ่านอาจเข้าไปตักเตือนได้

มานพ ปิยวงศ์^{๒๐} กล่าวว่า เป็นหน้าที่ของปู่จ่านเอง ตนเองเป็นประธานสมาพันธ์ชาวพุทธภาคเหนือ แต่จะปกป้องพระสงฆ์ที่ทำถูกต้อง พยายามไม่เผยแพร่ข่าวในทางเสียหายในคณะสงฆ์ ต้องดูในวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ส่วนในเรื่องภายในคณะสงฆ์ ปู่จ่านไม่มีอำนาจในการตัดสิน ต้องให้ทางคณะสงฆ์จัดการเอง

ดวงจันทร์ จันตะ^{๒๑} กล่าวว่า บทบาทด้านการปกป้องพุทธศาสนา ถ้าเหตุการณ์เกิดขึ้นภายในวัด ต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส ไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่าน

๕. บทบาทด้านพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ปู่จ่านทุกคนได้ทำบทบาทด้านพิธีกรรมทางศาสนาเหมือนกัน แม้รายละเอียดของพิธีกรรมหรือบทบาทที่อาจต่างกันอยู่บ้าง ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

มานพ ปิยวงศ์^{๒๒} กล่าวว่า ในบทบาทเป็นผู้นำในด้านพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหน้าที่ที่ปู่จ่านต้องทำอยู่แล้ว รวมถึงเป็นพิธีกร เป็นโฆษก ในงานภายในวัด ส่วนหน้าที่การดูแลจัดเตรียมสถานที่ในงานพิธีกรรม กล่าวว่า ไม่ได้เป็นหน้าที่หลักของปู่จ่าน นอกจากทางเจ้าภาพ

^{๑๘} สัมภาษณ์สวัสดี เจริญจะชิล, (วัดหมื่นสาร, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๑๙} สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ, (วัดแจ้งข้าง, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๐} สัมภาษณ์มานพ ปิยวงศ์, (วัดดัดภัย, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๑} สัมภาษณ์ดวงจันทร์ จันตะ, (วัดดัดภัย, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๒} สัมภาษณ์มานพ ปิยวงศ์, (วัดดัดภัย, ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗)

งานอาจจะต้องมาขอให้ปู่จ่านมาช่วยจัดสถานที่เอง เช่นงานสืบชะตา ควรจะจัดอย่างไร ปู่จ่านต้องให้คำแนะนำว่าควรจัดอย่างไร

ศรีเลา เกษพรหม^{๒๓} กล่าวว่า เป็นหน้าที่ของปู่จ่านที่ต้องนำในการถวายเวนทานในงานต่างๆ แต่ปู่จ่านเองไม่ควรทำตัวเป็นโฆษก เพราะคำพูดโฆษกจะพูดเล่น พูดอะไรก็ได้ แต่ปู่จ่านนั้นต้องทำตัวน่ายกย่องไม่ควรพูดเล่น ส่วนหน้าที่การดูแลจัดเตรียมสถานที่ในงานพิธีกรรมกล่าวว่า ไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่าน แต่มีหน้าที่ในการแนะนำให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน ชาวบ้านต้องจัดเตรียมสถานที่เอง

ดวงจันทร์ จันตะ^{๒๔} กล่าวว่า หน้าที่หลักของปู่จ่านต้องเป็นผู้นำในพิธีงานต่างๆ อยู่แล้ว รวมถึงการจัดเตรียมสถานที่ในงานพิธีกรรม กล่าวว่า เป็นหน้าที่ของปู่จ่าน ต้องไปดูแลการ จัดเตรียมสถานที่ ของที่จะใช้ในการประกอบพิธีมีอะไรบ้าง เพราะชาวบ้านอาจไม่ทราบว่าควรจัดอย่างไร แต่ละงานจะไม่เหมือนกัน งานมงคลและงานอวมงคลจะแตกต่างกัน

๖. บทบาทด้านการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ปู่จ่านบางคนได้ทำบทบาทนี้ แต่บางคนไม่ได้ทำเพราะเห็นว่า ไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่าน หรือเห็นว่า ปู่จ่านไม่ควรเข้าไปยุ่งเรื่องชาวบ้าน และบางคนทำบทบาทนี้แม้จะเห็นว่าไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่าน แต่ทำเพราะเหตุผลอื่น ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

สนั่น ธรรมธิ^{๒๕} กล่าวว่า ในบทบาทด้านการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน ปู่จ่านไม่มีหน้าที่คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ส่วนมากจะเป็นหน้าที่ของทางผู้ใหญ่บ้าน ปู่จ่านไม่ควรเข้าไปยุ่งในเรื่องของชาวบ้าน

พรหมมา เตมีชีวิ^{๒๖} กล่าวว่า ไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่าน แต่สามารถไปช่วยให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ในฐานะเป็นคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านมากกว่าในฐานะปู่จ่าน

สมบัติ ปัญญาธิ^{๒๗} กล่าวว่า ไม่ใช่หน้าที่ปู่จ่าน ปู่จ่านมีความรู้ทางด้านพิธีทางศาสนา ส่วนมากเมื่อชาวบ้านมีปัญหาในการดำเนินชีวิต จะไปสอบถามกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมากกว่า เพราะกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่ในการบำรุงสุขของชาวบ้าน

๗. บทบาทด้านมนต์คาถา

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการใช้มนต์คาถาทั้ง 2 แบบ คือ มนต์คาถาด้านดำ เช่น การผ่าจัน และมนต์คาถาด้านขาว เช่น การเป่ามนต์ พบว่า ไม่มีปู่จ่านคนใดใช้มนต์คาถาด้านดำ

^{๒๓} สัมภาษณ์ศรีเลา เกษพรหม, (วัดไชยสถาน, ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๔} สัมภาษณ์ดวงจันทร์ จันตะ, (วัดดับภัย, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๕} สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ, (วัดแช่ข้าง, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๖} สัมภาษณ์พรหมมา เตมีชีวิ, (วัดโป่งน้ำร้อน, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๗} สัมภาษณ์สมบัติ ปัญญาธิ, (วัดพรหมประดิษฐ์, ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗)

ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่เป็นอีกบทบาทหนึ่งของปูจ่าน และมีบางคนเท่านั้นที่ใช้มนต์คาถาด้านฆราวาสตั้งคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

सनั ธรรมธิ^{๒๘} (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2567) กล่าวว่า ปูจ่านควรทำในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน ต้องดูที่ผลของการช่วยเหลือจากการใช้มนต์คาถา เช่น การผ่าจันเป็นเรื่องไม่ดีก็จริง แต่ถ้าผ่าจันผัวกับเมียบ่อย ก็อาจจะส่งผลดีต่อครอบครัวได้ แต่บางปูจ่านไม่ควรทำเสน่ห์ ให้คนนั้นคนนี้รักกัน ส่วนด้านมนต์ชาวเขนการทำสังเคราะห์ การดูวันดีวันเสีย การดูฤกษ์การทำเทียนบูชา การเป่ารักษาโรค ก็สามารถทำได้ ถือว่าสังเคราะห์ชาวบ้าน

ศิริพงศ์ วงศ์ไชย^{๒๙} กล่าวว่า มนต์คาถาอาคมเป็นความเชื่อของแต่ละคน ในตามหลักพุทธศาสนาไม่ให้เชื่อถือสิ่งนี้ เป็นสิ่งนอกกรีต เป็นความเชื่อของแต่ละที่เฉพาะท้องถิ่น ปูจ่านที่อยู่ในพื้นที่นั้นที่จะต้องศึกษาในทางด้านนี้ด้วย ซึ่งส่วนมากในพื้นที่ในภาคเหนือส่วนมากจะเป็นปูจ่านเป็นส่วนมาก ซึ่งทางส่วนตัวไม่มีความเชื่อในทางด้านนี้ ปูจ่านควรศึกษาความรู้ทางด้านพุทธศาสนามากกว่า หน้าที่หลักของปูจ่านควรเป็นการทำหน้าที่นำให้ศิลาให้ทานมากกว่า

คงศักดิ์ ชัยลังกา^{๓๐} กล่าวว่า นอกจากหน้าที่หลักของปูจ่านแล้ว ด้านมนต์คาถาอาคมเช่นการผ่าจัน ได้รับการสืบทอดมาจากปูจ่านรุ่นก่อน ต้องมีการขึ้นขันตั้งครุ จากจะทำการผ่าจันจะต้องมีขอบเขตในการทำ เพราะของอาจจะเข้าตัวได้ แต่ปัจจุบันมีครอบครัวแล้วจึงไม่ได้ทำ นอกจากนี้แล้วยังได้ศึกษาการสักยันต์ การเขียนยันต์ อักษรแผ่นทอง ดังนั้นปูจ่านควรอ่านอักษรล้านนาได้ ส่วนเรื่องการเป่ามนต์ เป่าคาถา ให้ความเห็นว่าเป็นปูจ่านบางคนก็ทำ บางคนก็ไม่ทำ อาจจะเป็นเพราะความน่าศรัทธาที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่จากการบวช นอกจากจะทำพิธีกรรมทางล้านนาจากคนในพื้นที่แล้ว ยังมีคนต่างประเทศให้ความสนใจในด้านมนต์คาถาด้วย

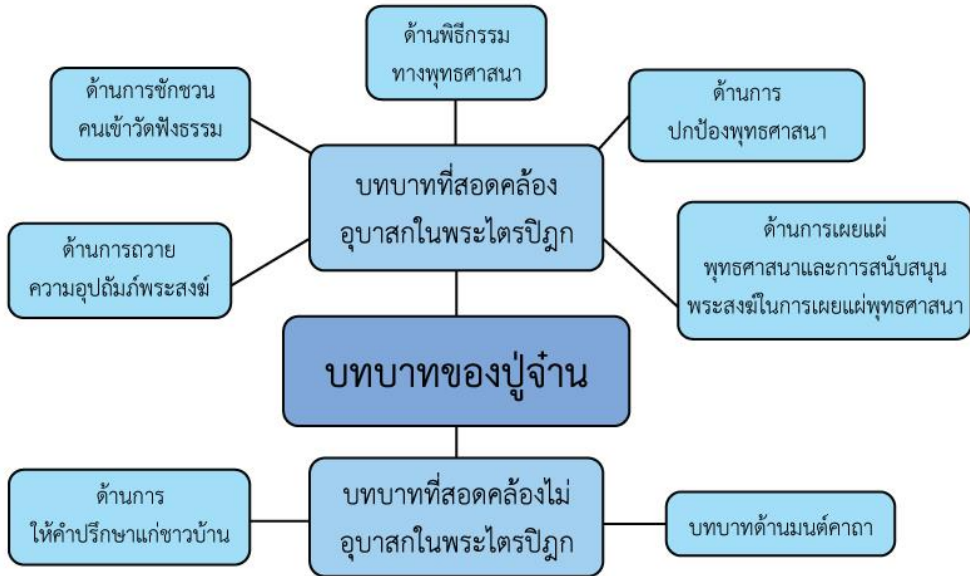
^{๒๘} สัมภาษณ์सनั ธรรมธิ, (วัดแช่ข้าง, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๒๙} สัมภาษณ์ศิริพงศ์ วงศ์ไชย, (วัดป่าเปา, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗)

^{๓๐} สัมภาษณ์คงศักดิ์ ชัยลังกา, (สำนักสักยันต์ปู่ใหญ่จ้ายะลังกา, ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗)

๕. องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่พบคือ เมื่อนำบทธาของปู่จ่านที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์โดยเทียบเคียงกับบทธาของอุบาสกในสมัยพุทธกาล พบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างบทธาของปู่จ่านกับอุบาสกในสมัยพุทธกาลหรือที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ดังนี้

๕.๑ บทธาที่สอดคล้องอุบาสกในพระไตรปิฎก

(๑) บทธาด้านการถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์

ปู่จ่านหลายคนได้นำภัตตาหารไปรวมใส่บาตรในทุกวันพระหรือวันที่มีการทำบุญประเพณีต่างๆ ซึ่งเหมือนกันกับบทธาของอุบาสกในสมัยพุทธกาลที่ได้ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี ถวายภัตตาหารเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์เป็นประจำ^{๓๑} อย่างไรก็ตามปู่จ่านบางคนมีความคิดเห็นว่า ปู่จ่านมีหน้าที่ที่ต้องนำในการถวายภัตตาหาร (การโอกาสเวรदान) ส่วนเรื่องการนำภัตตาหารมาร่วมถวายด้วยเป็นเรื่องส่วนตัว ไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่าน ซึ่งความเห็นนี้เป็นการมองจากหน้าที่ของปู่จ่านซึ่งการถวายภัตตาหารไม่ใช่หน้าที่ของปู่จ่านแต่เป็นหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาโดยทั่วไป

เกี่ยวกับบทธาในการมีส่วนร่วมถวายเสนาสนะ ถาวรวัตถุ ปู่จ่านมีส่วนร่วมในการถวายเสนาสนะและถาวรวัตถุต่างๆ คล้ายกับบทธาของอุบาสกในสมัยพุทธกาลนั้น แต่อาจต่างกันเล็กน้อย ถ้ามองจากอุบาสกในสมัยพุทธกาลที่มีชื่อเสียง เพราะอุบาสกเหล่านั้นได้สร้างวัดแตกต่างจากปู่จ่านที่แค่ได้มีส่วนร่วมในการสร้าง ทั้งนี้อุบาสกในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นพระราชา

^{๓๑} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๘/๒๑

เป็นเศรษฐกิจ ซึ่งมีฐานะที่ร่ำรวย มีอำนาจมากกว่า จึงสามารถสร้างวัดได้ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร สร้างวัดพระเวฬุวัน^{๓๒} แต่ปุ๋จันเป็นเพียงแค่ชาวบ้าน มีฐานะปานกลางถึงค่อนข้างจน การจะสร้างวัดจึงต้องอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจจากทุกฝ่าย ช่วยส่งเสริม ไม่ว่าจะเป็นการประชาสัมพันธ์ ช่วยบอกกล่าว เป็นต้น

(๒) บทบาทด้านการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม

บทบาทหน้าที่ของปุ๋จันที่ต้องชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรมหรือทำบุญอื่นๆ รวมถึงประชาสัมพันธ์งานต่างๆ ภายในวัด มีความคล้ายกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาลที่ได้ชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม เป็นการเผยแพร่สืบทอดพุทธศาสนา เช่น พระเจ้าพิมพิสารชักชวนข้าทาสบริวารและประชาชนเป็นจำนวน ๑๒ นหุตเพื่อฟังธรรม ในเหตุการณ์ครั้งนั้นจึงทำให้เกิดแสดงตนเป็นอุบาสกและบรรลุนิพพานเป็นจำนวนมาก^{๓๓} เพียงแต่มีความต่างกันในเรื่องละเอียดหรือรูปแบบการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม เช่น การเป็นโฆษกในงานวัดไม่มีในสมัยพุทธกาล

(๓) บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาและการสนับสนุนพระสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา

บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาของปุ๋จันมีส่วนคล้ายกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาล ที่ได้ช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสอน คล้ายจิตตคฤหบดีผู้เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เป็นธรรมกถึกซึ่งได้ช่วยเผยแผ่พุทธศาสนา^{๓๔} หรือช่วยเผยแผ่ด้วยวิธีการอื่นๆ เช่น การปฏิบัติตนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่น การที่ปุ๋จันนั้นต้องเป็นผู้นำในศาสนพิธีต่างๆ ย่อมทำให้ตัวเองต้องประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชาวบ้านเพื่อจะทำได้ทำตามตนเอง ถือว่าเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาในอีกรูปแบบหนึ่งได้ นอกจากนี้ การที่อุบาสกในสมัยพุทธกาลอุปัฏฐากพระสงฆ์ก็ถือได้ว่าเป็นการสนับสนุนการเผยแผ่พุทธศาสนาได้เช่นเดียวกับปุ๋จันที่คอยช่วยเหลือพระสงฆ์ในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเผยแผ่ในปัจจุบัน

(๔) บทบาทด้านการปกป้องพุทธศาสนา

ปุ๋จันมีบทบาทด้านการปกป้องพุทธศาสนาคล้ายกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาลที่ได้แก้ต่างหรือปกป้องภาพลักษณ์ของพุทธศาสนา เช่น ในกรณีสีหเสนาบดีได้ปกป้องพระพุทธเจ้าจากพวกนิครนถ์ ที่ปล่อยข่าวว่าพระพุทธเจ้าเป็นเหตุให้ฆ่าสัตว์^{๓๕} เป็นต้น

(๕) บทบาทด้านพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

บทบาทด้านพิธีกรรมทางพุทธศาสนาของปุ๋จันคล้ายกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาลที่ได้ช่วยกันจัดสถานที่พิธีกรรม ดังจะเห็นได้จากกรณีอนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่เศรษฐี

^{๓๒} วิ.ม. ๔/๕๕-๕๙/๖๕-๗๒

^{๓๓} วิ.ม. ๔/๕๕-๕๖/๖๕-๖๗

^{๓๔} อจ.เอกก.อ. ๓๓/๖๔

^{๓๕} วิ.ม. ๕/๒๙๑-๒๙๓/๑๐๘-๑๑๖

ชาวกรุงราชคฤห์ได้เข้าไปหาเพื่อสอบถามว่าจะจัดงานพิธีกรรมอย่างไร นอกจากนั้นแล้วเมื่อเกิดงานพิธีกรรมต่างๆ อนาคตบัณฑิตเศรษฐีมักจะได้รับเชิญให้ไปร่วมงานพิธีกรรม เพราะเป็นคนมีความรอบรู้ว่าสิ่งไหนควร สิ่งไหนไม่ควรแก่ภิกษุ^{๓๖} ซึ่งหน้าที่นี้มีความคล้ายคลึงกับปุ่จ่านเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้รอบรู้ในงานพิธีกรรมต่างๆ

๕.๒ บทบาทที่ไม่สอดคล้องอุบาสกในพระไตรปิฎก

(๑) บทบาทด้านการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน

บทบาทด้านการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านของปุ่จ่านอาจดูไม่คล้ายกับบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาลเพราะไม่ปรากฏข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทด้านนี้ของอุบาสกสมัยพุทธกาล แต่มีความเป็นไปได้ที่อุบาสกสมัยพุทธกาลจะมีบทบาทด้านนี้ด้วยเพราะเป็นธรรมดาที่บุคคลที่รู้จักหรือมีความสัมพันธ์กันย่อมมีการให้คำปรึกษาหรือคำแนะนำต่อกัน อุบาสกในครั้งพุทธกาลจึงน่าจะให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านด้วยหลักการทางพุทธศาสนาด้วย

(๒) บทบาทด้านมนต์คาถา

บทบาทด้านมนต์คาถาอาคมของปุ่จ่านเป็นบทบาทที่อุบาสกในสมัยพุทธกาลไม่มีหรือไม่ได้ทำ เพราะการใช้มนต์คาถาไม่ใช่คำสอนหรือข้อปฏิบัติโดยทั่วไปของชาวพุทธในสมัยพุทธกาล การใช้มนต์คาถาของชาวพุทธในสมัยปัจจุบันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในภายหลัง บทบาทด้านมนต์คาถาของปุ่จ่านจึงไม่สอดคล้องกับบทบาทใดๆ ของอุบาสกในสมัยพุทธกาล

๖. สรุป

จากการวิเคราะห์บทบาทของปุ่จ่าน ทำให้เห็นว่า ปุ่จ่านมีบทบาทในทางพุทธศาสนา เช่น บทบาทด้านการถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์ บทบาทด้านการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม บทบาทด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาและการสนับสนุนพระสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา บทบาทด้านพิธีกรรมทางพุทธศาสนา บทบาทด้านมนต์คาถา ส่วนบทบาทด้านการปกป้องพุทธศาสนา บทบาทด้านการให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน ปุ่จ่านให้ความเห็นคล้ายกันคือ ไม่ใช่หน้าที่ของปุ่จ่าน

แสดงให้เห็นว่า ปุ่จ่าน เป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ๔ ที่มีบทบาทหน้าที่ตามบทบาทของอุบาสกในสมัยพุทธกาล ปุ่จ่านจึงมีความสำคัญต่อพุทธศาสนาและชุมชนชาวพุทธไทยในภาคเหนือเป็นอย่างมาก หากวัดใดมีปุ่จ่านที่พร้อมด้วยความรู้ ความสามารถ จะทำให้วัดนั้นมีความมั่นคงเจริญ และความพร้อมเพรียง ความสามัคคี ในชุมชนนั้นก็เพิ่มพูนมากขึ้น หากแต่ในปัจจุบัน ปุ่จ่านมีจำนวนน้อยลงไปมาก บางวัดไม่มีปุ่จ่าน ทำให้เกิดปัญหาขึ้น จึงควรอนุรักษ์สิ่งเหล่านี้ไว้ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรมล้านนาที่เป็นสิ่งที่ถูกสืบทอดต่อกันมา หากขาดไปเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมล้านนาก็จะหายไปด้วย

^{๓๖} พ.ศ.อ. ๑/๑๔๔

๗. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทของปู่จ่านในจังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ เพื่อนำไปสู่การวิจัยในหัวข้อใหม่ คือ

๑. เรื่องปัญหาและการแก้ไขการขาดแคลนของปู่จ่าน เพราะจากการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ปู่จ่านประจำวัดมีอยู่น้อยมาก อาจเพราะมาจากสาเหตุจากการบวชเป็นพระภิกษุที่น้อยลงมาก และปู่จ่านต้องอยู่ประจำวัดตลอด ไม่สามารถออกไปทำอย่างอื่นได้

๒. เรื่องคุณสมบัติของปู่จ่านและการให้สตรีมาทำหน้าที่ปู่จ่าน เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาในปัจจุบัน เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะการที่สตรีเข้ามามีบทบาทในด้านนี้ ทำให้ขัดกับวัฒนธรรมจารีต ประเพณีที่สืบทอดกันมานาน

บรรณานุกรม

หนังสือทั่วไป

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **คู่มือศาสนาพิธีเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์

การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๖.

บุญมี เวียงนิล. **ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน เกร็ดตำนานพื้นเมือง**. เชียงใหม่: สยามการพิมพ์, ๒๕๓๓.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬา**. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**.

กรุงเทพฯ : บริษัท สยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒.

วันชัย พลเมื่อดี. **สืบสานปู่อจารย์มรดกนายก**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา.

ดุชนิพนธ์

จิรศักดิ์ ปันลำ, “รูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายมัคทายกในการส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในล้านนา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุชนิพนธ์, คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

การสัมภาษณ์

คงศักดิ์ ชัยลังกา. สัมภาษณ์. สำนักสัถยบัณฑิตปุใหญ่ชัยยะลังกา. ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗.

ดวงจันทร์ จันต๊ะ. สัมภาษณ์. วัดดัดบักย์. ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗.

ทองทิพย์ สิทธิชัย. สัมภาษณ์. วัดช้างค้ำ. ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗.

ประสิทธิ์ อุ่นแก้ว. สัมภาษณ์. วัดห้วยแก้ว. ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๗.
พรหมมา เตมีชีวะ. สัมภาษณ์. วัดโป่งน้ำร้อน. ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๗.
มานพ ปิยวงศ์. สัมภาษณ์. วัดดับภัย. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗.
วัลลภ นามวงศ์พรหม. สัมภาษณ์. วัดโลกโมฬี. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗.
ศรีเลา เกษพรหม. สัมภาษณ์. วัดไชยสถาน. ๒๘ มีนาคม ๒๕๖๗.
ศิริพงศ์ วงศ์ไชย. สัมภาษณ์. วัดป่าเปา. ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗.
สนั่น ธรรมธิ. สัมภาษณ์. วัดแช่ช้าง. ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๗.
สวัสดี เจริญจะขิล. สัมภาษณ์. วัดหมื่นสาร. ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๗.
สมบัติ ปัญญาธิ. สัมภาษณ์. วัดพรหมประดิษฐ์. ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗.

